

A kritikus körei

Gondolatok a könyvtárban

Boldog Szerb Antal, aki hétköznapiokon is bele tudott merülni az irodalom csodáiba, aki előtt a könyvtárban régi és új legendák titkai nyíltak meg, s akinek varázslatos-híres „impresszionizmusát“ azóta is annyian irigyeljük, reménytelenül... A könyvtár — előtagként akár a „köz-“, akár a „házi“ jelzőt illesszük hozzá — számunkra végérvényesen munkahely lett, a „csodákat“ tudományos pontossággal-rendszerességgel igyekszünk hálónkba fogni, s már akkor is úgy érezzük, feladatot teljesítünk (legalábbis feladatot „pipálunk ki“), amikor Faulkner regényét vagy barátunk első verskötetét olvassuk. Hát még, amikor az új könyvek polcán súlyosan sorakozó irodalomtörténeti, kritikai szakmunkákat próbáljuk számba venni, „hasznosítani“, beépíteni esztétikai fel fogásunkba — hírt adva róluk másoknak is.

Persze, könnyebb volna egyetértéssel tudomásul vennünk a tekintélyes angol kortárs, George Steiner megállapítását, miszerint „a jelenkor különösképp feltöltődött a kritika öncélú energiáival és presztízsével“, s nem súlyosbítanánk saját koleszterin-szintünket a további kritika-feltöltődéssel (a másokét nyilván nem óvhatjuk, ehhez foglalkozásunkról kellene lemondanunk — ezt pedig, ugye, Steiner sem teszi). De ha nem tudunk megbékélni bizonyos mai „impresszionista“ gyakorlatokkal (ennek a ki- és beszámíthatatlan vagdalkozásnak természetesen semmi köze a Szerb Antal-i impresszionizmushoz), a magunk impresszionizmusa ellen is valahogy küzdenünk kell — többek közt a mások eredményeinek, ítéleteinek s főképpen módszereinek megismerésével. Érzékelve hát a Steiner jelezte veszélyt, a kritika-koleszterin ellenére néhány újabb tanulmány- és esszékötetet, antológiát hívunk tanúságul mai kritikusai gondok felvázolásához. Egyetemes gondokról van szó. A kritika útkereséséről — egyik magyarázata éppen ez lehet annak a túltermelési válságnak, amelyre az angol esszéíró utal. A szakmabeliek keresik a korszerű megoldásokat, ki-ki a maga módján; Sükösd Mihály például „a gondolkodási impresszionizmus, a stiláris ötlettrakétázás“ hatásos ellenszerét a szociológiai tájékozódásban véli megtalálni, s tehetségét már több könyvben bizonyított prózaíró létére ezért választja legújabb esszékötetében (*Kilátó*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974) a közlés „tán szürkébb, görcsöltebb, de viszonylag pontos megfogalmazását“.

Idő és tér függvénye persze, hogy mit látunk fő veszélynek, illetve fő feladatnak, azt viszont a nemzetközi példák egész sora látszik igazolni, amit Sükösd éppen Steinerről szólva állít: „Jelentős irodalomértelmező kétféleképp lehet valaki. Úgy, hogy elfogadjja valamely kész elmélet alapjait, s önmaga többletével a rendszer hirdetője, netán alakítója lesz. Vagy úgy, hogy próteuszi önfelatedtséggel engedi át magát a mindenkori mű, szerző, világkép értékeinek, mindennel azonosulni igyekszik, mindenbe képes beleoldani önmagát.“ Javíthatatlan eklektikusként mégis azt kérdeznénk: vajon nem lehetséges-e a „kész elméletek“ egyes tételeit kritikusan fogadva és önmagunkba oldva keresni a korszerű irodalomértelmezés útjait, nem adva fel a „próteuszi önfelatedtség“ lehetőségét sem? Hiszen nem tagadhadjuk: egyszerre vonz és taszít a matematizálódó irodalomtudományi precizitás — mert esztétikai ítéleteinket szilárdabb alapra helyezi, gyakran viszont száraz pedantériába csap át („a kritika öncélú energiái“); mint ahogy egyszerre vonz és taszít a már többször említett impresszionizmus is — friss látásával, könnyedségével feloldja a távolságtartó szakmaiságot, ugyanakkor ítései lehetőségeinkkel s részben hatalmunkkal való visszaélést téve lehetővé („a kritika öncélú presztízse“). Egy szóval mégsem adjuk fel végképp a reményt, hogy a hétköznapiakat és a csodákat összebékítsük.

A lehetőségeket nyilvánvalóan soros feladatainkhoz kell mérnünk. Aki például tanulmány- és esszéírás közben, egyetemi előadásaival párhuzamosan közép-

iskolai tankönyv írására adja fejét, kétségkívül áldozatot vállal, ám az áldozatvállalás megtérülhet a holnapi felnőttek korszerűbb irodalomszemléletében. Láng Gusztáv újabb tankönyve, ezúttal a líceumok III. évesei számára (*Magyar irodalom*. Editura didactică și pedagogică, 1974), sem irodalomértelmezésben, sem stílusban nem adja fel a szerző ismert igényességét, s feltétlenül örövendünk kell a régebbi programokénál realisabb értékarányok tükrözésének. Krúdy Gyula ugyan most is csupán néhány sort kaphat, és Kassák sem lehet jelen önálló, portré jellegű fejezettel, de legalább irodalomtörténeti szerepe az avantgarde alakulásában végre a tanulók előtt is kirajzolódik. Es méltó elemző fejezetet kapnak a XX. századi magyar irodalom élő klasszikusai: Illyés Gyula, Németh László, Déry Tibor.

Nem sokkal hálásabb, elismertebb munka az antológiászerkesztés sem, noha gyakran irodalomtörténeti előmunkálatnak tekinthető. Ion Vlad közel fél könyvnyi bevezető tanulmánya és jegyzetei a kortárs román regényről a *Romanul românesc contemporan 1944—1974* című kötetben (Editura Eminescu, 1974) nélkülözhetetlenek mai tájékozódásunkhoz, nem is szólva az igényesen összeállított, terjedelmileg szintén elég tekintélyes szemelvényanyagról és filológiai apparátusról. Tiszteletet parancsol már magának a feladatnak a volumene: Vladnak 129 újabb romániai regényről van érdemi mondanivalója (a társadalmi funkciót s a műfaji sajátosságokat emeli ki mindenekelőtt), és ezek között néhány magyar író műveivel is találkozunk. Az anyag gazdagságával küzdő bevezető szerzője Nagy Istvánt, Szabó Gyulát és Sütő Andrást „jegyzí”, sőt Sütő az *Anyám könnyű álmot ígérből* vett részlettel is szerepel — Zaharia Stancu (*Desculț, Ce mult te-am iubit*), Sadoveanu (*Nicoară Potcoavă*), G. Călinescu (*Bietul Ioanide, Scrinul negru*), Marin Preda (*Moromeții, Marele singuratic*), Eugen Barbu (*Groapa, Principele*), Nicolae Breban (*Animale bolnave*), Fănuș Neagu (*Ingerul a strigat*), V. Voiculescu (*Zahei orbul*), D. R. Popescu (*Vînătoarea regală*) és mások mellett. (Ion Vlad a szemelvényt megelőző Sütő-portréban rövid összefoglalást ad a romániai magyar regényről, s itt Kós Károlyt, Asztalos Istvánt, Bálint Tibort ugyancsak érdemben említi.) A Cornel Regman kínálta kisepikai panoráma (*Nu vele și povestirea românească contemporană 1944—1974*. Editura Eminescu, 1974) a romániai magyar irodalom reprezentánsaként szintén Sütőt választja (*Zászlós Demeter*); itt az előszó alkalmibb jellegű, a pályaképek rövidebbek, a kötet kézikönyv-használatra viszont aligha vitatható.

Elmélyültebb elemzésre nyílik lehetőség, amikor a kritikus egy-egy könyvet, életművet közelről vizsgálhat, amikor a belső arányokat maga alakíthatja. Igaz, az egyéni tanulmánygyűjtemények is némiképpen az alkalmiság jegyeit mutatják, mégis jobban elárulják — a szerző érdeklődési köre mellett — az elemzőkészséget s így egy-egy esztétapálya várható alakulását. Kiss Ferenc írja kötetében (*Művek közelről*. Magvető Kiadó, 1972) a neves professzorról, Barta Jánosról: „Ha őt olvassuk, el lehet hinni, hogy *műalkotások* titka felé haladunk, nem a holdban, hanem ismerős vidéken, a közönséges ember számára is bizonyos műélmény s a teória között érezzük a megfelelést, az eredményeket magunkban is rögzíteni tudjuk. Magyarán szólva: napjaink legnagyobb tudományá Bartánál a normális emberi gondolkodás részévé tisztult.” Nos, a mestert méltató szavak a tanítvány legjobb tanulmányait is jellemzik, mindenekelőtt a kortársi magyar líráról szólókat (Juhász Ferenc, Nagy László). Kiss Ferenc egy-egy érzékeny elemzése stílust s mögöttes jellemet érzékeltet, akár a *Nyugat* nagy nemzedékéről (Ady, Juhász Gyula, Kosztolányi), akár a jelenről értekeznek.

Bányai Jánost (*A szó fegyelme*. Symposion Könyvek, 1972) elsősorban a logikai elemek iránti fogékonyság jellemzi. A „szó fegyelmét” valóban vállaló kritikus mindig azt a fókuszot keresi, amelyből kiindulva a vers gondolati és formai rendszere, struktúrája megfejthető. Bányait mindenekelőtt az új lírai jelenségek érdeklik, s mint egyik Weöres-tanulmányában tudatosítja, újra kell fogalmazni — éppen az újabb jelenségek meghatározása helyzetben — a líraelméleti és kritikai fogalmakat. Föltétlen erénye ennek a kötetnek s ennek a kritikus magatartásnak a behelyezkedés az elemzett mű rendszerébe — de a teljes azonosulás apologetikát is jelenthet, értékmeghatározás helyett olykor — igaz, újfajta — leírást kapunk. Ez azonban inkább a módszert, semmint szerzőnket jellemzi, akit éppen a célratörés, a koncentráltság fémjelez. Babits-móttóval („Az olvasó beszélni akar olvasmányairól...”) indul újabb kötete, a *Könyv és kritika* (Symposion Könyvek, 1973) határozott, világos ítéletmondásával tűnik ki: a strukturalista elemzés elkötelezettje nem tartja rangján alulinak egy napilap hétfői mellékletében rendszeresen beszámolni az olvasottakról, az olvasók befolyásolásának legközvetlenebb módját is felhasználva távolabbi esztétikai céljai elérésére.

A „hír” egyébként nem idegen fogalom a modern szövegmagyarázatban, noha jelentése itt nem teljesen azonos a „hírlap” előtagjának jelentésével. De nem is

idegen tőle. Zsilka Tibor figyelemreméltó könyve (*A stílus hírértéke*. Madách Könyvkiadó, 1973) többféleképpen igazolja ezt. Aki — nem egészen alaptalanul — idegenkedik a nyelvtisztikai alapvetésű stilisztikai tanulmányoktól, az Zsilka kötetét megnyugvással olvashatja. Jelképesnek tekinthetjük, hogy a könyv Fábry Zoltán nyelvi stílusáról érkező tanulmánnyal kezdődik, és nem csupán a választott tárgy, hanem a feldolgozás módja, a mögötte meghúzódó szemlélet is esztétikum és etikum mélységes tiszteletéről s — ami ennél több — értéséről tanúsodik; nyoma sincs itt a tudóskodó nyelvész-leltárnak, a szerző magát az eredményt közli, amely a funkcióra és értékre (nem a hagyományos „szép“-re) figyelő statisztikai elemzésnek köszönhető. Zsilka példásan tömör kötete az irodalom „csodáját“ a matematikától s a nyelvészetől féltő esztétát is meggyőzi az irodalmi szöveg kommunikációs jellege vizsgálatának (a „szövegnyitásnak“, ahogy a bevezetőben Frantisek Miko mondja) jogosságáról, hasznáról.

A szakszerűség tehát nem tagadja kötelezően az eleganciát, könnyedséget. Amit Zsilka könyve a tudomány oldaláról bizonyít, azt Frank Kermode angol-amerikai és világirodalmi tárgyú esszéivel támasztja alá (*Modern Essays*. Collins, Fontana Books, é.n.). Kermode egyébként a londoni University College professzora, modern angol irodalmat ad elő, s a hetvenes évekből való kötet hátsó borítójának reklámszövegében ilyen idézeteket olvasunk: „Nemzedékek két-három kiváló angol kritikusá közé tartozik“ (*Listener*); „Valóban, nincs ma jobban író angol kritikus, mint Kermode, a legjobb munkáiban“ (*New Republic*). No de nem a reklám, hanem az esszék szövege győz meg barátaim igazáról, akik a londoni könyvesboltok hatalmas választékából éppen Kermode-ra hívták fel figyelmemet. Persze, irigylésreméltó otthonosságát századunk modern klasszikusai között nem lehet eltanulni (ehhez talán angol öntudatra s az angol nyelv fölényes ismeretére volna szükség), de tanulságos és az akadémikus „tudományosság“ bajnokainak ébersztő intés az a közvetlenség, az a széles ölelés, ahogy még olyan „frivol“ művészeteket is bevon irodalmi vizsgálódásainak körébe, mint a tánc. Úgy tűnik azonban, nem csupán egyéni adottságról, vonzódásról van szó. Az *Egyre távolabb a szótól* című, magyarra fordított Steiner-kötet (Európa Könyvkiadó, 1970) utószámban Sükösd Mihály a Bécsből elszármazott, Cambridge-ben letelepedett kritikus sokoldalúságát emeli ki, s jelzi tematikai „csapongásainak“ fogadtatását: „Ha valaki átlépi az ágazati határokat, gyanússá lesz. Nálunk is, Közép-Európa parányi feltűnő intés az a tudentudás, a semmit se tudás ellensúlyozására, évszázadok történelmi meghatározottságának nemzeti házi feladata és egyszemélyes illúziója. Könnyen elképzelhetjük, milyen szemérmetlen a szakterületek és szakmufajok közti szabadlábás angol nyelvterületen, ahol műnek, szerzőnek, teljesítményének felcserélhetetlen helye van.“ Mégis oldódóban kell lennie a messze földön híres angol konzervatívizmusként, ha George Steiner Cambridge-ben „Fellow“, előadó lehet. Steiner új kötete, az *Extraterritorial* (Faber and Faber, 1972) az irodalom és a nyelvi forradalom összefüggéseit vizsgálja, s számos izgalmas mai világirodalmi jelenséggel példázza, hogy irodalom és nyelv kapcsolata nem fogható fel a régi módon. E meggondolkóztató tanulmányok mérlegelésekor tudomásul kell vennünk a szerző sajátos helyzetét; ugyanazokat a kérdéseket vagy a velük rokon jelenségeket mi innen nyilván másképp látjuk. Ezzel korántsem tagadjuk a Steiner-esszék értékét. Az önálló véleményalkotásról azonban — legyen szó akár a legnagyobbakról — nem mondhatunk le, nem helyettesítheti azt a legtökéletesebb tájékozódás, a legnevesebb irodalmárok véleményeinek ismerete sem. (Sükösd Mihály *Kilátója* éppen ezért oly rokonszenves; távol mindenféle világbirodalomtól, igaz, világnyelvek ismeretében, szívós munkával és kritikai gondolkodással alakítja a maga egyetemes irodalomképét, amelybe egyaránt belefér Hemingway és Babel, Faulkner és Sartre, Gorkij és Ginsberg.)

A tragikus-korán elhunyt B. Nagy László posztumusz kötetét (*A látvány logikája*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974) ugyancsak a szuverén kritikus magatartás teszi kiemelkedő jelentőségűvé. B. Nagy ugyan, Németh László egykori tanítványaként, irodalomtörténésznek indult, innen pártolt át a filmkritikához, mégsem érezzük írásain az „amatőr“ jeleget — hacsak amatőrségen nem a friss látás megőrzését, a szakmai közöny és rutin elutasítását s nem az állandó, éber művészetre hangoltságot értjük. Heti filmkritikákból állt össze (többségében) ez a vaskos kötet, mégis egy szilárd esztétikai-erkölcsi rendszert érzünk benne körvonalazódni. „Igen, nincs időnk mást, csak az igazat mondani. Legalábbis meg kell próbálkoznunk vele“ — vallja a könyv bevezetőjében, amely — rövidege ellenére — fontos filmesztétikai alapvetés. „A technika, amikor lehetővé tette a mozgó látvány rögzítését, hozzá párosítva a hang s a beszéd jeleit: voltaképp a rég sóvárgott »visszacsatolás« lehetőségét teremtette meg; az öneszmélés — önkalkotás! — beláthatatlan forradalmát emelte új szintre.“ B. Nagy László felfo-

gásában a film, egyenrangú, önálló művészeti ágként, nem idegen az irodalomtól, hiszen „a képek egymásba áramlásának bizonyos rendje a film“. Tony Richardson és Osborne filmjét, a *Tom Jonest* van bátorsága Fielding regénye mellé, sőt bizonyos tekintetben fölé helyezni. Kritikusunktól semmi sem idegenebb, mint a sznobizmus; éppoly idegen, mint a gyors, zajos sikert hajszoló „szabad portyázás“. B. Nagy filmkritikusi, filmesztétikusi életműve együtt nőtt az új magyar filmművészettel, amelynek hűséges krónikásául szegődött.

Hűség nélkül nem tudunk elképzelni igazán jelentős írói, kritikusai pályát. És e hűségnek olykor váratlan bizonyítékait kapjuk. Legutóbb például Adrian Marino spanyolországi útirajzában (*¡Olé! España*. Editura Eminescu, 1974). Meglepetésünk többszörös, hiszen Marino csak nemrég tette le a modern román irodalomtudomány asztalára az irodalomelméleti fogalmak lexikonának első kötetét (*Dicționar de idei literare*), átdolgozott kiadásban jelentette meg *Modern, modernism, modernitate* című tanulmányát, s tudjuk, szinte hihetetlen energiával dolgozik új szakkéziratokon. Spanyol útikönyvét kikapcsolódásnak szánta — mind az élmény befogadása, mind közvetítése tekintetében. Bár egészen senki sem bújhat ki a bóréből, s így ő is elárulja, hogy utazása tulajdonképpen irodalmi indíttatású: első mestere, G. Călinescu spanyol irodalomról szóló könyve csakúgy ösztönzést jelentett számára, mint kedvelt írója, Macedonski, akiről két fontos könyvet is írt, s akinek unokáját most Spanyolországban megismerhette. Marino színes élményidézése kellemes meglepetés az útikönyv olvasójának, ennél lényegesebb azonban az esztéta utazó következetesen érvényesített magatartása — különben és itthon egyaránt. Szerzőnk kétféle provincializmust nevez meg a kultúrában: az alacsonyabbrendűségi és a felsőbbrendűségi komplexust Nyugattal és általában a külfölddel szemben. És egy dolgot állít e provincializmusokkal szembe, következetesen (éppen ő, a modernség teoretikusa, a strukturalista elemzés híve): a saját forrásokhoz fordulást — ami nyilván nem zárja ki a tapasztalatszerzés korszerű útjait-módjait.

Talán meglepő következő gondolat- és könyv-társításunk, ám csak annak, aki Marino és Csoóri Sándor esszéit nem olvasta. Az *Utazás, féldalomban* (Magvető Könyvkiadó, 1974) döntően ugyanazt a felismerést képviseli, mint a kolozsvári román irodalomtörténetészé, legfeljebb a tényanyag s a feldolgozás módja más. A címadó esszé Illyés Gyula és Sütő András legjobb teljesítményeivel vetekedik e műfajban, de a kötet többi írása is — főként a népi kultúra s a modern művészet összefüggéseiről — meggondolkoztató olvasmány. „A múltra nem emlékezni kell, a múltat ismerni kell, mint az egyszerűt. Mert attól iszonyúak gyakran az ísmétlődések, hogy nem ismerjük“ — vallja Csoóri. Irodalomszemléletében a nyitottság híve („A nyitott vers fogalma mellé írjuk már oda végre a nyitott kritika fogalmát is“), s ezt úgy érti, hogy „a kritikának is meg kell teremtenie saját költői többletét: ami már szépirodalom“. Csoóri nemcsak a kritikára érti, de szerkesztőseink, dolgozószobánk falára sem ártana jelmondatként kiírni az anyanyelv ápolására, az elszürkülés veszélyére figyelmeztető szavait: „Ha manapság elkezd valaki egy mondatot, könnyű megsejteni a végét.“ Nem utolsósorban a fiatal kritikusoktól várja, hogy szakítsanak a gondolkodásbeli és nyelvi sablonokkal.

(Itt kell szóvá tennünk, lelkiismeretfurdalással, hogy legtöbbet ígérő ifjú irodalomkritikusunk, a gondolatilag és stílusán egyaránt rendkívüli teljesítményre képes K. Jakab Antal első kötete, *A névmás éjszakája* a megjelenése óta eltelt két év alatt sem kapta meg azt a figyelmet, melyet igazán megérdemelt volna. Pedig ez a nem hangzatos, de lényegi modernség, ez a nem hivalkodó, de döntően a szövegre épülő irodalomelemzés, ez a nem öncélúan kötekedő, de szigorúan kritikai közeledés a művekhez — megért volna egy misét... És változatlanul megéri, hogy várjuk, sürgessük K. Jakab újabb, tehetségéhez méltó jelentkezéseit!)

Csak gondolat és nyelv, hagyomány és modernség együtt-vállalása lehet a korszerű irodalomtudomány művelésének alapja. És ez minden nemzeti irodalom kutatóira, kritikusaira érvényes, sőt kötelező. De a nyelvilag elkülönülő értékek össze is köthetnek kultúrákat és népeket — immár az irodalomtörténetírásban is. Igaz, az összehasonlító irodalomtörténet még csak most alakítja a kor követelményeinek megfelelő módszereit, az első látványos eredmények azonban már mutatkoznak. Ide kell számítanunk az expresszionizmust nemzetközi viszonylatban bemutató tanulmánykötetet (*Expressionism as an International Literary Phenomenon*. Didier—Akadémiai Kiadó, 1973), amely az európai nyelvek irodalmának összehasonlító történetét előkészítő vállalkozás első, kötetben realizálódó eredménye. Politikai-művelődéspolitikai jelentősége — a „kis nemzetek“ irodalmának beépülése az egyetemes irodalomba — éppoly fontos, mint a módszertani: különböző nemzetiségű szerzők világítják meg mind a más-más módon használt irodalom-

elméleti fogalmakat, az irodalom s a művészetek kölcsönhatását, mind pedig saját nemzeti irodalmuk történelmi-esztétikai sajátosságait. Örömmel fedezzük fel a kötetet szerkesztő amerikai professzor, Ulrich Weisstein tanulmányában — ez nyilván a nemzetközi összefogás, kölcsönös tájékoztatás eredménye — Kassák és Blaga nevét s az utalást expresszionista implikációjú lírájukra, mint ahogy figyelemmel követjük, mit tár a magyar, illetve a román irodalom expresszionista hagyományai-ból az irodalomtudomány nemzetközi közvéleménye elé Szabolcsi Miklós, illetve Al. Dima és Dan Grigorescu. (Vajda György Mihály tanulmánya az expresszionizmus filozófiai hátterét vizsgálja.) Örömmel látjuk az avantgarde mozgalmi eseményeinek krónikáját, sajnáljuk viszont, hogy József Attilára csupán utal a tanulmányíró. De hát nyilván csak kezdetről van szó, a hiányokat az elkövetkezőkben pótolni lehet. (Bántó viszont a sajtóhibák megengedhetetlenül nagy száma — minden nyelvű szövegben, név- és címírásban —, s a gondatlan nyomás, illetve a műszaki ellenőrzés felületessége.)

Végigszárguldottunk tízegy-néhány kötetten. Mi más maradhat meg e viharzásból, információözbönből, mint néhány benyomás, felvillanó gondolat? Külön-külön mindegyik könyvvel heteken-hónapokon és oldalakon át lehetne, kellene foglalkozni. Kinek van erre menet közben ideje? Az alapos, a teljes megértéshez egyet-kettőt kellene kiválasztanunk, s mondatról mondatra haladnunk. Úgy, ahogy szakszöveget fordít az ember: néhányoldalas „sebességgel” haladva előre, rendszeres napi munka mellett. Marino irodalomkritikai kézikönyvéből (*Introducere în critica literară*) pár hónap múlva vállalnám is a vizsgázást. A többi idézett kötetből mel-lékételt sem szívesen húznék... De ha éppen kihúznám valamelyiket, talán mégsem kellene visszakérnem az indexemet...

Kántor Lajos

A mától a jelenig

Bretter György második kötetében* a vágyak íve a jelenhez, az emberekhez hajolt, és párbeszédbe elegyedett velük. Az indulás feszültségét a megérkezés izgalma váltotta fel: az állandó önmeghaladás vágya. Az első kötet visszatekintőjében még így írt: „A világot birtokbavevő gondolat tovább álmodja magát: új valóságot tulajdonít önmagának, hogy ismét életre kelhessen, s végighallgassa a világ erkölcsi ítéletét.” Ezúttal az előszó hangja már szigorúbb: az erkölcsi ítélet pusztá végighallgatása helyett ő maga lép fel az ítélet igényével: „Felülkerekedni a diszkurzív intellektus esetlegességén és felmérni a világot, megragadni a folyamatot a folyamat révén és a ráció felé indulni: ez a feladat.” (6.) Mert Bretter írói becsvágya nem valamilyen szerzői hiúság álarca — hiszen minden írásának erkölcsi platformja a jelennel vállalt jóban-rosszban való közösség —, hanem az elkötelezettség önarcképe, amint írásaiban a jelent vállalva hajol önmaga

főlé. Ohaja az, hogy gondolatai mindig fiatalon lépést tartsanak a fejlődővel, és a létezőt is továbbfejlődésre készítsék. A haladásba vetett hite (nem illúziója, mert az illúziót tagadja) avatja gondolatait hiteles írásokká.

A csak a mában élők szerzőnk írói magatartását, írásai hitelességét persze nem érthetik meg. Mert igaz, hogy a célszerűségből fakadó cél eszmei létrejötté a visszatekintést igényli, de a cél valóra váltását a cél realis kitűzése feltételezi. Felejtve ezt, a csak a mában élők a cél kitűzése helyett a pusztá máat osztályozzák, a cél hitelességének kontrollja helyett csupán az alternatívák között tippelnek. „Jó lóra tett” — gondolhatnak ők, ha például Bretter tanulmányának egyik-másik alanya vagy tárgya befutott alkotóvá, illetve alkotás-sá nőtt. Pedig — bocsánatot kérve a meg nem nevezett alanytól a gondolt hasonlatért — nem a ló volt jó, hanem a tétel igaz. Vagy, ami ugyanaz, az evidenciák lovagjának is véltették őt, és írásai igazságát az egymásmellettiség vagy -utániság vélt okságával cserélték össze. Tévedéseik Karinthy hőseit jut-

* Bretter György: Párbeszéd a jelennel. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.